

Душан М. Бабац

Александар I

Витешки краљ

Едиција В Л А Д А Р И

Уредник
ЗОРАН КОЛУНЦИЈА

Насловна страна
ПАЈА ЈОВАНОВИЋ
*Краљ Александар Карађорђевић у свечаној генералској униформи за сѝрој
са исиакнутим Орденом Јујословенске круне
1930, уље на платну*

Душан М. Бабац

Александар I

Витешки краљ

ПРОМЕТЕЈ
НАРОДНО ДЕЛО

Југославија ће бити достојна овој славној
победи, ако своја поколења васпитава на
великим примерима наших националних
мученика и јунака.

Југославија ће бити достојна
ових славних победа, ако своја
поколења васпитава на великим
примерима наших националних
мученика и јунака.

Александар

Александар

САДРЖАЈ

- 9 Захвалност аутора
- 11 Предговор
- 15 Детињство и младост
- 41 Први Србин који је летео авионом
- 47 Командант и војсковођа
- 95 Женидба
- 139 Краљ неимар
- 159 Краљ и верске заједнице
- 167 Краљ и Соколи
- 181 Краљ и Јадран
- 191 Краљ човек
- 209 Подаривање нових војних застава
- 217 Краљ привредник
- 227 Унутрашња политика
- 241 Спољна политика
- 253 Последње путовање
- 289 Споменици посвећени краљу Александру
- 273 Литература

Урош Предић, Краљ Александар
Карађорђевић у генералској
униформи, 1922, уље на илајну
(Народни музеј Зрењанин,
НМЗР ЗЛУ 236).

Мојој Таџани

Краљ Александар на коњу,
око 1930.
(Фонд Краљевски двор)

ЗАХВАЛНОСТ АУТОРА

Аутор дугује велику захвалност многобројним појединцима и институцијама, који су и овога пута пружили драгоцену помоћ у изради ове књиге. Као и много пута до сада, своје слободно време, знање и колекције ставили су на располагање: Душица Бојић и Изабела Мартинов Томовић – Историјски музеј Србије; Игор Урсић – Фонд Краљевски двор; Миладин Милошевић – Архив Југославије; Драган Рељић – Задужбина краља Петра Првог; потпуковник Градимир Матић, Бојана Илић, Љубица Дабић и Наташа Томић – Војни музеј Београд; Тијана Палковљевић Бугарски – Галерија Матице српске; Мирослав Бирцлин – Народни музеј Панчево; Јелена Гвозденац Мартинов – Народни музеј Зрењанин; Звонимир Сантрач – Градски музеј Вршац; Иштван Хуло – Градски музеј

Суботица; Петар Петровић – Народни музеј Београд; Нани Пољанец – Људски музеј Рогашка Слатина; Владимир Радовановић – Музеј Српске православне цркве; Томислав Кајфеж – Народни музеј Словеније – Љубљана; Татјана Јовић – Двор краља Николе Цетиње; Борко Марјановић, Милош Јуришић, Биљана Црвенковић, Сиголен Франше д’Епере, Предраг Марковић, Александар Симић, Андреја и Борко Комненовић, Небојша Митровић, Зоран Бајић, Славиша Петровић, Драгомир Ацовић, Чедомир Васић, Мирослав Милутиновић, Алексеј Степанов, Мила Мандић, Вељко Сузић, Александар Огњевић и Александар Чолић.

Велику захвалност дугујем Мили Викторовић, председници Кола српских сестара, на дугогодишњој подршци мом раду.

Жорж Берџен Скоџи,
Краљ Александар Карађорђевић
на коњу у свечаној униформи
пуковника коњице Краљеве
гарде, 1924, уље на џлајну
(збирка Дворској комплекс
на Дедињу)

ПРЕДГОВОР

Постоји ли личност коју је српски народ за живота више волео и након његовог трагичног краја за њим више жалио од Краља Александра I Карађорђевића? Од негдашњег најславнијег српског монарха уз цара Душана и међународно најуважаванијег српског државника свих времена, данас је то најоклеветанији Србин коме се уз поплаву накнадне памети, наслаге пропаганде и веома слабо познавање чињеница из његовог доба приписује готово сва кривица за недаће југословенског експеримента, великим делом произникле из идеологије и друштвеног система потпуно супротних његовим. Парадоксално је да нетрпељивост према витешком краљу просто уједињује хрватске екстремисте – усташе, југословенске револуционаре комунисте, заједно са свим републиканским продуктима њихове владавине, као и поједине српске националисте који у свом правдашком заносу наново убијају мртвог краља мученика, прву жртву међународног фашизма у Европи. Од тог трагичног марсељског октобра 1934. практично до данас, српски народ се није опоравио, нити је чуо добру вест. Зашто је то тако и ко је био краљ Александар?

Он је директан изданак две од три славне нововековне српске народне династије: Карађорђевића, који су владали Србијом, и Петровића, који су владали Цр-

ном Гором. Он је праунук вође Првог српског устанка, вожда Карађорђа Петровића, унук српскога кнеза Александра Карађорђевића и књаза (касније краља) Николе I Петровића Његоша и син краља Петра I Ослободиоца и црногорске кнегиње Зорке.

Заједно са својим народом, он је ослободио Косово и Метохију и целу Стару Србију, укључујући и немањићку Вардарску Македонију, повративши их после вишевековне турске владавине. Заједно са својим дедом краљем Николом I ослободио је и Скадар, из кога су под снажним притиском великих сила морали да се повуку.

Краљ Александар је ослободивши српске земље ујединио све Србе у једну државу, чија је територија била већа од Душановог царства. Оформио је и шест етничких српских бановина, на чијем челу су се смењивали Срби. Осим Антона Корошеца, сви председници Министарског савета били су Срби.

У време док је Европа била дубоко подељена, на своју иницијативу формирао је војне и економске савезе, Малу антанту и Балкански савез, који су окупљали Југославију, Румунију, Чехословачку, Грчку и Турску. Одржавао је добре односе са Француском, али и са Немачком а нарочито са Бугарском.

Ревносно је радио на обнови и опремању своје војске и морнарице најмодернијим средствима тог

времена, ударивши и темеље војне индустрије до таквог степена да је у земљи радило девет фабрика авиона конкурентних оним на Западу. Оспособио је домаћа бродоградилшта за производњу модерних разарача класе „Београд”.

У време његове владавине нашу дипломатију у свету су представљале личности попут Милоша Црњанског, Јована Дучића, Растка Петровића и Иве Андрића.

Захваљујући личној иницијативи и подршци најзаслужнији је за уједињење Српске православне цркве први пут после слома Пећке патријаршије 1766. Он је обнављао бројне манастире и епархије, од свог новца је обновио порушену Његошеву заветну цркву на Ловћену. Изградио је инфраструктуру која се и данас користи, док је у градовима широм Краљевине, нарочито у деловима који су претрпели велика ратна разарања, подигао многе државне, привредне, културне и просветне зграде и палате, од којих оне које су до данас опстале представљају најрепрезентативније примерке националне архитектуре.

Својим ратним ветеранима се одужио поделивши им бесплатно по осам јутара најплодније земље у Срему, Банату, Бачкој, Барањи, Славонији, Метохији, Македонији итд. Подизао је споменике, спомен-костурнице и обележја, уређивао гробља свим Србима страдалим у ратовима за национално ослобођење широм света.

Уз Француску, примио је у своју Краљевину највећи број припадника руске царске војске, белогардејаца и избеглица, које је ангажовао на обнови земље, а нарочито културног и просветног живота. Након великог страдања српске елите током Првог светског рата, омогућио је водећим руским интелектуалцима, умет-

ницима, духовницима и официрима да заузму њихова места и дају значајан допринос друштвеном развоју српског народа. Основао је Руску заграничну цркву у Сремским Карловцима, а њему су преживели чланови породице Романов на чување уступили њихове највеће реликвије: десну руку Светог Јована Крститеља, велики део Часног крста и икону Богородице Филермосе, коју је иконописао Свети апостол Лука.

Након политичких немира и убиства у Народној скупштини, завео је лични режим, који је трајао само две године и осам месеци, након чега је 3. септембра 1931. успео да врати демократију, од које никада није одустајао, и то у време када је демократија била најугроженија у Европи и када су диктатуре цветале. По Септембарском уставу из 1931. било је предвиђено увођење женског права гласа, и то много раније него што су то учиниле западне демократије. У то време национална грађанска класа је била јака а сељаштво подржано аграрним реформама, као темељ нације.

Успоставио је систем државних стипендија који је омогућавао најбољим студентима и ђацима усавршавање на најпрестижнијим европским универзитетима. Гарантовао је потпуну верску слободу, а Свети Сава и Видовдан су се прослављали као државни празници.

Питање је да ли било где у светској историји постоји личност од таквог значаја, која је толико дуго и упорно игнорисана и брисана из памћења свог народа, или су о њему, без испитивања стварних чињеница, изрицани најнеповољнији судови, даване најтеже квалifikације. Вишедеценијска пропаганда две тоталитарне идеологије, најзаинтересованије за слом версајске Европе, чија је водећа личност био и краљ Александар, оставила је и оставља и даље својеврсни деструктиван

траг који се данас исувише често прихвата здраво за готово и без икаквог преиспитивања.

Нажалост, најболнија неправда и историјски фалсификат јесте његово брисање из историјског сећања као војсковође и врховног команданта који је предводио славну српску војску, доносио судбоносне одлуке, храбрио и славио своје борце и највише учинио за њихово спасавање приликом преласка преко Албаније. Брисане су чак и посвете и натписи на споменицима и задужбинама изгинулим ратницима, које је подигао у њихову славу. У његовом случају историографија је била слуга једне идеологије.

Под деловањем идеолошке пропаганде и због нашег искуства приликом слома обеју Југославија уз незапамћене жртве које је поднео српски народ, краљу Александру се данас као највећи грех приписује „његова одлука” о стварању Југославије. Притом се занемарују чињенице да су поред регента Александра, све политичке, интелектуалне и војне елите у Србији тога времена безрезервно заступале идеју уједињења, и што је можда још важније, да је једини истински савезник Србије у то време, царска Русија, уништена у вртлозима Фебруарске и Октобарске револуције престала да постоји. У време Париске мировне конференције, али и касније, највећи савезник Србије (п)остала је Француска, земља која је у спољној политици много више значаја придавала својим односима са Италијом, највећим отвореним непријатељем Краљевине СХС / Југославије, и земља која је пред међународним судом у Хагу водила процес против Краљевине СХС у вези с наплатом српских дугова из Великог рата.

О томе ко је био краљ Александар можда и најбоље говоре његови савременици, који за разлику од овог

трагичног јунака, с правом настављају да уживају неприкосновени углед у српском народу. Арчибалд Рајс је говорио да је имао срећу да познаје „овог великог патриоту, који је био у исто време велики мудрац”, и указивао је на његову „лепу фигуру, која је оваплоћавала све племените и великодушне осећаје рата за ослобођење”, док га је често виђао као војника „који се ни у једном часу није хтео одвојити од своје војске и који је делио са њом све патње, све беде али такође и сву славу”. Свети Николај Охридски и Жички га је доживљавао као „великог Краља нашег, праведника Божијег великог и већег од свих владара овога времена на овој планети – племенитог, родољубивог, милостивог, доброг и поштеног у тешка времена у којима је живео”. Свети Јован Шангајски и Санфранциски имао је потребу у више наврата да путује у Марсељ, зауставља саобраћај и служи опело на месту погибије краља мученика кога је ценио колико и самог Николаја II Романова. Никола Тесла га је видео као „великог и неустрашивог човека, који је свој народ водио кроз крваве битке” и као „једну херојску личност огромног угледа која је и Вашингтон и Линколн: као Вашингтон способни и неустрашиви генерал који је ослободио своју земљу од угњетавања; као Линколн мудри и родољубиви вођа који је мученички пострадао”.

Књига коју држите у рукама неће моћи да исправи све неправде нанете Александру I Карађорђевићу, и у крајњој линији то и нема за циљ, али ће покушати да кроз речи и обиље слика прикаже витешког краља као човека и великог борца који је цео живот провео уз народ и за народ.

Аутор

*Јуриј Јуров,
Престолонаследник
Александар у униформи
официра 14. Олоњецког
пешадијског пука Њ. В.
краља Петра од Србије,
(Старый Цейхгауз виа
Алексеј Степанов)*

ДЕТИЊСТВО И МЛАДОСТ

Карађорђевићев унук, кнез Петар Карађорђевић, 30. јула 1883, на Цетињу се оженио кнегињом Љубицом – Зорком, најстаријом кћерком црногорског књаза Николе I Петровића Његоша. Кнежевић Александар родио се на Цетињу 17. децембра 1888. године, као треће дете Кнеза Петра Карађорђевића и кнегиње Зорке. Име је добио по куму Александру III, руском цару. За формирање краљевића Александра као личности пресудно је то што је рано остао без мајке, која је умрла непосредно после рођења петог детета (двоје деце им није остало у животу), када је он имао тек петнаест месеци па је није ни запамтио. Растао је и развијао се без мајчине љубави, уз строгог оца, који није обичавао да дуже борави у кући и посвећује се породици. После Зоркине смрти, марта 1890, кнез је са децом живео на Цетињу до септембра 1894, када је због политичких, династичких, личних и породичних разлога напустио Црну Гору и са децом се преселио у Женеву, где се потпуно посветио одгајању и васпи-

тању своје деце, учећи их да и у туђини остану синови свога народа.

Оба сина кнеза Петра Карађорђевића, будућег краља Србије, школовала су се у војним школама у Санкт Петербургу. Старији Ђорђе (1887–1972) од

*Кнежеви Пејтар, Арсен и Ђорђе Карађорђевић, кнегиња Зорка са децом Јеленом и Ђорђем, Цетиње, 1887.
(Музеј краља Николе Цетиње)*

Кнегиња Зорка са децом, Цетиње

Александар, Јелена и Ђорђе, Цетиње, око 1894.

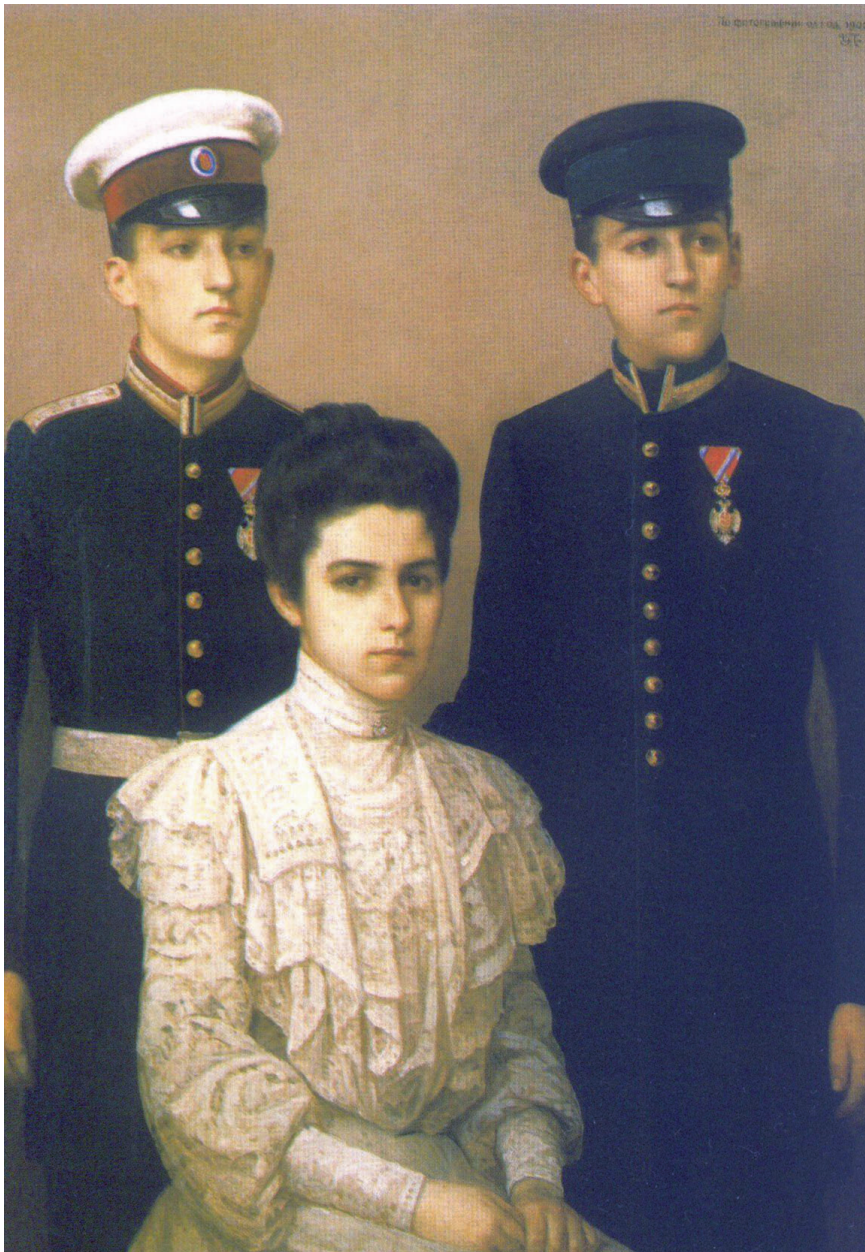

*Ђорђе, Александар и Јелена
са децом књаза Николе,
Јеленом, Мирком, Вјером
и Пејром*

*Кнежевићи Александар, Ђорђе и Павле и
кнегиња Јелена, Женева, око 1895.*

Кнежевићи Александар, Павле и Ђорђе

Урош Предић, Портрет престолонаследника Ђорђа, краљевића Александра и кнегиње Јелене, на основу фотографије из 1903. године, уље на џлајну 1920. (Војни музеј Београд)

1898. до 1903. похађао је Александровско војно училиште, док је његов млађи брат Александар (1888–1934) исте године уписан у правну школу Правоведеније¹.

У ноћи између 28. и 29. маја 1903. официри завереници убили су краља Александра и краљицу Драгу Обреновић. Војска је извела државни удар и прогласила кнеза Петра Карађорђевића за краља Србије, што је својим избором потврдила Народна скупштина 2. јуна. После 45 година изгнанства, Карађорђево потомство поново долази на чело српске државе, чиме почиње нов период у њеном развоју.

После Мајског преврата и династичке смене у Србији, кад је Краљевић Александар навршио 15 година, 17. децембра 1903. године, ступа у редове српске војске као редов 1. чете 3. батаљона 6. пешадијског пука, који ће од тада носити његово име Пук краљевића Александра. У наредби поводом тога, објављеној у *Српским новинама*, краљ Петар је истакао жељу да његов син заједно са осталим војницима служи светим циљевима и „заједно с њима греди оној мети којој сваки Србин тежи”. Под руководством својих наставника, најистакну-

¹ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић у рајонима за национално ослобођење*, Београд, 2002. стр. 14–21.

тијих и најспособнијих професора и официра, ради на свом општем и војничком образовању.

Међународна јавност је неповољно реаговала на официрски преврат и поједине земље су увеле санкције Србији, доведши је тако у међународну изолацију. Крунисање краља Петра I несумњиво је било важно за унутрашњу и спољну консолидацију новог суверена. Ипак, свечаности крунисања, одржаној 21. септембра 1904. године, од свих европских владарских кућа, присуствовао је једино црногорски престолонаследник Данило Петровић Његош. Управо из тог разлога, као и

због родбинских веза са црногорским двором, престолонаследнику Данилу је указана посебна част приликом крунидбених свечаности. На свим догађајима он је био раме уз раме са престолонаследником Ђорђем и краљевићем Александром.

Престолонаследник Ђорђе, црногорски престолонаследник Данило и краљевић Александар у крунидбеној йоворци 21. септембра 1904.

Краљевић Александар као пешадијски каплар, јун 1904.

Краљевић Александар као пешадијски поднаредник, јун 1905.

У току службе у војсци, млади краљевић, као подофицир српске војске (у чин каплара је унапређен 10. јуна 1904. године, у чин пешадијског поднаредника 10. јуна 1905. године, а у чин пешадијског наредника 10. јуна 1907. године), у јесен 1905. упућен је поново у Санкт Петербург да настави школовање. Примљен је у елитни Пажевски корпус², а пре него што се јавио у школу, лично га је примио цар Николај II.³

² Волков С, Замостъянов, Лобыщын, *В воспоминание о кадетских корпуссах и инстинитуттах благородных девиц*, Москва, 2001.

³ Душан Бабац, *Династије Карађорђевић и Романов – историјске везе*, каталог изложбе Фонда Краљевски двор, Београд, 2016.

Краљ Александар у Пажевском корпусу, још као дечак и млад војник, показао је најлепше војничке врлине: дисциплинованост, ванредну ревност, другарство, искреност, чврст и светао карактер.

Војничко образовање почиње одмах по уласку у Пажевски корпус у Петрограду, где је он одмах по ступању од својих наставника и другова запажен као ванредно вредан ђак, са урођеним војничким склоностима ка тачности и методичности, са којима је радио сваки посао, и истрајности. Скромност његова огледала се свуда и изазивала дивљење баш стога што су сви знали да у његовим жилама тече краљевска крв.